

Ewa Jówko Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Wydział Humanistyczny

Kompetencje nauczyciela wspomagającego wyzwaniem edukacji inkluzyjnej

Competences of a supporting teacher the challenge of inclusive education

Streszczenie: Niniejszy artykuł zawiera raport z badań pilotażowych skierowanych do nauczycieli, wspomagających na temat ich opinii dotyczącej kompetencji niezbędnych do pracy osobami z różnymi niepełnosprawnościami. W badaniach wstępnych wzięło udział 25 osób z terenu Miasta Siedlce, pracujących zarówno w placówkach typu ogólnego, specjalnego, jak i integracyjnego. Respondenci określają rodzaje kompetencji komunikacyjnych, społeczno-wychowawczych oraz diagnostycznych jako bardzo istotnych w pracy z osobami z niepełnosprawnościami. Autorka zauważa, iż proces wyznaczania kompetencji nie jest jeszcze zakończony. Podkreśla również, że należy poszerzyć ofertę studiów pierwszego, drugiego stopnia o kierunek pedagogika specjalna oraz poszerzyć ofertę studiów podyplomowych w celu doskonalenia kompetencji i kwalifikacji nauczycieli z miasta Siedlce i powiatu siedleckiego.

Słowa kluczowe: kompetencje nauczyciela, nauczyciel wspomagający, edukacja inkluzyjna, szkoła inkluzyjna

Abstract: This article contains a report on pilot studies aimed at supporting teachers their opinion on the competences necessary to work with people with various disabilities. 25 people from the area of Siedlce took part in preliminary research, working both in general, special and integration type institutions. Respondents define types of communication, socio-educational and diagnostic competences as very important in working with people with disabilities. The author notes that the process of determining competences is not yet completed. He also stresses that the offer of the first and second degree of special pedagogy should be broadened and the offer of post-graduate studies should be broadened in order to improve the competences and qualifications of teachers from the City and the District of Siedlce.

Keywords: teacher's competence, supporting teacher, inclusive education, inclusion school

Wyzwaniem dla edukacji jutra staje się dzisiaj potrzeba zmiany w rozumieniu roli nauczyciela wspomagającego. Zmiany dotyczącej kompetencji niezbędnych do realizacji edukacji inkluzyjnej w polskich szkołach.

Profesja nauczyciela wspomagającego jest pojmowana współcześnie jako zawód wymagający specjalistycznego przygotowania na poziomie wyższym wraz z dodatkowymi uprawnieniami, czyli kwalifikacjami w za-

kresie pedagogiki specjalnej. Przepisy nie precyzują przy tym specjalności, ale powinna być ona dostosowana do rodzaju niepełnosprawności ucznia. W przypadku pracy np. z uczniem autystycznym warto, by nauczyciel ukończył kierunkowe studia podyplomowe lub kurs kwalifikacyjny. Nauczyciel pracujący jako tzw. wspomagający w oddziale, w którym uczą się uczniowie np. z autyzmem, powinien więc posiadać przygotowanie w zakresie jednej ze specjalności pedagogiki specjalnej uzyskane zasadniczo (w zależności od poziomu edukacyjnego mogą one nieco się różnić) w formie:

- 1) jednolitych studiów magisterskich, studiów drugiego stopnia lub studiów pierwszego stopnia na kierunku (specjalności) zgodnym z nauczaniem przedmiotem lub prowadzonymi zajęciami oraz posiadać przygotowanie pedagogiczne lub
- 2) jednolitych studiów magisterskich, studiów drugiego stopnia na kierunku (specjalności), którego zakres określony w standardzie kształcenia dla tego kierunku studiów w grupie treści podstawowych i kierunkowych obejmuje treści nauczanego przedmiotu lub prowadzonych zajęć, oraz posiadać przygotowanie pedagogiczne, lub
- 3) studiów wyższych na kierunku (specjalności) innym niż wymieniony powyżej, a ponadto ukończyć studia podyplomowe lub kurs kwalifikacyjny w zakresie nauczanego przedmiotu lub prowadzonych zajęć, oraz posiadać przygotowanie pedagogiczne [Ustawa z 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 1189 ze zm.) – art. 9 ust. 1 pkt.1., Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. z 2017 r. poz. 1578) – § 7, Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 1 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli (Dz.U. z 2017 r. poz. 1575) – § 3-5].

Odpowiednie kwalifikacje do pełnienia zawodu nauczyciela wspomagającego nie wyczerpują jednak pełnego zakresu kompetencji, które powinna posiadać osoba wykonująca ten zawód. Środowisko, z którym pracuje nauczyciel wspomagający, stymuluje do posiadania coraz szerszego zasobu i zakresu kompetencji.

W prezentowanym artykule przyjęto definicję pojęcia kompetencja Marii Czerepaniak-Walczak, która uważa, że jest to harmonijna kompozycja wiedzy, sprawności, rozumienia oraz pragnienia [Czerepaniak-Walczak, 1997, s. 88].

Proces wyznaczania kompetencji nauczyciela wspomagającego jest oparty na istocie kompetencji zawodu nauczycielskiego i może wynikać ze struktury profesjonalizmu nauczyciela na poziomie ogólnym. Określanie poszczególnych kompetencji będzie posiadać cechy specyficzne wynikające z założeń pracy z dzieckiem z różnym rodzajem niepełnosprawności [Zacharuk, Niewęłowska, 2012, s. 22].

Mając świadomość, że nie wszystkie kategorie kompetencji zostaną opisane w niniejszym artykule posłużono się kategoriami kompetencji przyjętych przez Wacława Strykowskiego. Do fundamentalnych kompetencji nauczyciela wspomagającego zaliczyć można:

1. Kompetencje terapeutyczne – umiejętności i oddziaływania z zakresu terapii pedagogicznej, a czasem utożsamiane są także z kwalifikacjami terapeutycznymi [Wosik-Kawała, Zubrzycka-Maciąg, 2011, s. 7-9].
2. Kompetencje diagnostyczne – będące rozpoznawaniem umiejętności i aktualnego poziomu rozwoju ucznia oraz śledzeniem zmian, jakie w nim zachodzą pod wpływem oddziaływania psychologiczno-pedagogicznego [Płóciennik, 2011, s. 213-227]
3. Kompetencje psychologiczno-pedagogiczne – dotyczące wiedzy z psychologii rozwojowej i wychowawczej oraz umiejętności wykorzystania tej wiedzy dla poznania uczniów, organizowania procesu kształcenia i wychowania, kontrolowania i oceniania [Bartkowiec, 2010, s. 42-43].
4. Kompetencje planistyczno-projektowe to opracowywanie programów, planów i projektów działań dydaktycznych oraz wychowawczych [Strykowski, Neodidagmata 27/28 Poznań 2005].
5. Kompetencje dydaktyczno-metodyczne – wiedza operacyjna na temat istoty, zasad i metod realizacji procesu kształcenia [Strykowski, Neodidagmata 27/28 Poznań 2005].
6. Kompetencje Kontrolne i ewaluacyjne – umiejętności nauczycieli dotyczące oceniania, wchodzące w zakres tak zwanej diagnozy edukacyjnej [Strykowski, Neodidagmata 27/28 Poznań 2005].
7. Kompetencje komunikacyjne to wiedza na temat procesu komunikowania, umiejętność efektywnego nadawania i odbierania komunikatów; komunikowanie w procesach edukacyjnych to przede wszystkim porozumiewanie się nauczyciela z uczniami, ale także z ich rodzicami, z innymi nauczycielami, specjalistami i osobami pracującymi w szkole [Strykowski, Neodidagmata 27/28 Poznań 2005].
8. Kompetencje autoewaluacyjne – związane z rozwojem zawodowym z ustawicznym kształceniem i samodoskonaleniem stanowi wiodącą ideę współczesnej edukacji, stąd koncepcja nauczyciela twórczego,

kształtującego swoją osobowość zawodową poprzez samokształcenie, podwyższanie kwalifikacji, doskonalenie własnego warsztatu, udział w badaniach, podejmowanie działań innowacyjnych, poszukiwanie nowych terenów i wyzwań w pracy dydaktyczno-wychowawczej [Bartkowicz, 2010, s. 42-43].

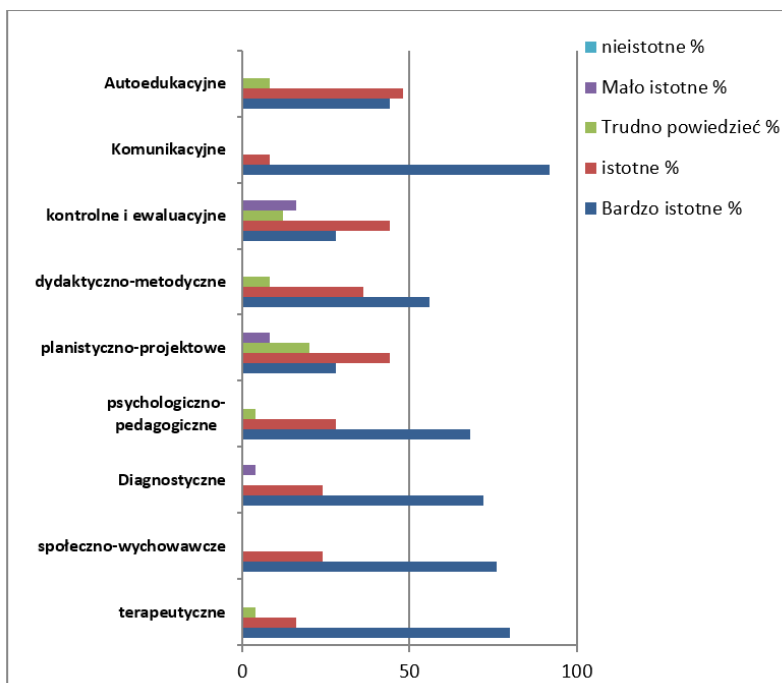
W 2018 roku przeprowadzono badania pilotażowe, w grupie 25 nauczycieli wspomagających z terenu miasta Siedlce i powiatu siedleckiego, Celem badań było rozpoznawanie zakresu i poziomu wybranej grupy kompetencji nauczycieli wspomagających, które wydają się niezbędne do realizacji edukacji inkluzyjnej w polskiej szkole.

Grupę badawczą stanowiły głównie kobiety (92%). Kobiety w wieku 25-30 lat stanowiły 28% ogółu badanych, jak również kobiety w wieku 31-40 lat (36%). Najliczniejszą grupą badanych były osoby z krótkim stażem pracy w zawodzie nauczyciela wspomagającego (od roku do pięciu lat) - 28% ogółu badanych nauczycieli. Zdecydowana większość badanych wskazywała jako miejsce pracy placówkę typu ogólnego (72%), a zawód wykonywany nauczyciel (36%) lub pedagog specjalny (32%). Żadna z osób badanych nie wskazała, aby nie pracowała nigdy z osobą z niepełnosprawnością, najczęściej badani nauczyciele pracowali z dziećmi w młodszym wieku szkolnym, tzn. na poziomie klas I-III (64%), oraz z młodzieżą w okresie adolescencji, 11-16 lat (60%). Fakt, że 44% badanych nauczycieli deklarowało, iż pracowali z dziećmi z niepełnosprawnościami w wieku od 0-6 lat, może stanowić przyczynek do rozszerzenia zakresu badań właściwych o zagadnienia dotyczące wczesnej interwencji i wczesnego wspomagania rozwoju dziecka. Badana grupa nauczycieli wspomagających deklarowała, że bardzo często w swojej pracy zawodowej miała styczność z osobami ze Spektrum Autyzmu (64%) oraz z osobami z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim (52%). Natomiast 32% badanych nigdy nie pracowało z osobami z niepełnosprawnością wzroku. Powyższa sytuacja może być powodowana między innymi tym, że stosunkowo niewiele placówek kształcenia ogólnego posiada dostosowania architektoniczne i edukacyjne dla dzieci z tym rodzajem niepełnosprawności.

Na podstawie wyników badań stwierdzono, że nauczyciele wspomagający uznawali za bardzo istotne w pracy z osobami z niepełnosprawnościami kompetencje komunikacyjne (92%), terapeutyczne (80%), społeczno-wychowawcze (76%) i diagnostyczne (72%).

Uzasadniony wydaje się taki rozkład odpowiedzi badanych nauczycieli wspomagających, którzy najczęściej wskazywali, że poziom kompetencji komunikacyjnych jest bardzo istotny w pracy z osobą z niepełnosprawno-

ścią, jeśli weźmiemy pod uwagę rodzaj specjalnych potrzeb edukacyjnych u dzieci i młodzieży, z którymi najczęściej mają styczność w swojej pracy zawodowej (Spektrum Autyzmu 64%). Zaskakujące jest, że wśród badanych nauczycieli wspomagających 16% uznało za mało istotne kompetencje kontrolne i ewaluacyjne. Takie wskazania mogą świadczyć o braku ewaluacji IPET dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych, o braku działań kontrolnych w postępach edukacyjnych uczniów z niepełnosprawnościami. Są to bardzo interesujące wskazania, które należy wziąć pod uwagę przy realizowaniu badań właściwych. Szczegółowy rozkład odpowiedzi prezentuje wykres poniżej.

Wykres 1. Rodzaje kompetencji nauczyciela wspomagającego w pracy z osobą z niepełnosprawnością

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Badani nauczyciele wyrażali opinię na temat poziomu istotności posiadanych przez siebie kompetencji do pracy z osobą z niepełnosprawnością. Większość posiadanych przez siebie kompetencji określali jako

bardzo istotne, najbardziej istotne spośród posiadanych przez respondentów kompetencji są kompetencje komunikacyjne (80%) i społeczno-wychowawcze (72%). Wyniki ilustruje wykres 2.

Badania dotyczące kompetencji komunikacyjnych u nauczycieli kształcenia zintegrowanego prowadziła m.in. Danuta Al-Khamisy. Wykazała, że w zakresie kompetencji interpersonalnych nauczyciele dosyć nisko oceniali swoje umiejętności komunikacyjne, szczególnie w kontaktach z rodzicami uczniów z niepełnosprawnością. Nisko również oceniali swoje umiejętności aktywnego słuchania i wysyłania odpowiedzi zwrotnych. Autorka wskazuje w swoim artykule, że badanym nauczycielom brakuje umiejętności negocjacji i przekonywania rodziców do założonych celów w procesie wspierania ucznia [Al-Khamisy, 2015, s. 19-20]. Czy można zatem przypuszczać, że kompetencje komunikacyjne są wyżej cenione przez nauczycieli wspomagających niż przez nauczycieli przedszkoli i edukacji wczesnoszkolnej? Na poziomie badań pilotażowych nie można wysuwać tak daleko idących wniosków, jednak warto przemyśleć dalszą ścieżkę badawczą pod kątem porównania tych dwu grup.

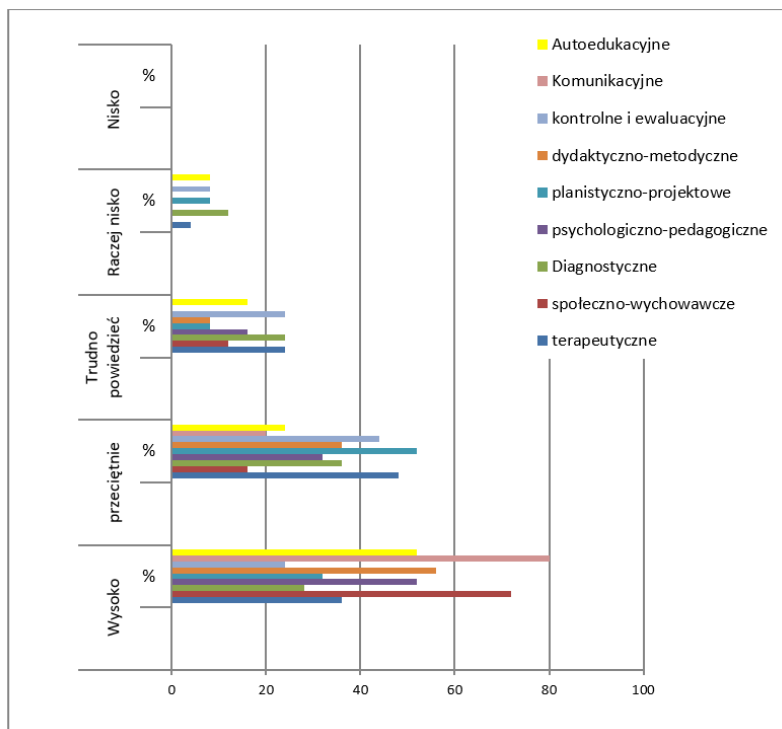
Ponad połowa badanych nauczycieli jako przeciętny określa poziom własnych kompetencji planistyczno-projektowych (wyniki prezentuje wykres 2). Podobne, rozszerzone badania prowadziła Danuta Al-Khamisy.

Analizując poziom kompetencji organizacyjnych badanych nauczycieli D. Al-Khamisy stwierdziła, że najniżej określano poziom w zakresie spotkań organizacyjno-informacyjnych z rodzicami, poziom umiejętności pracy zespołowej w konstruowaniu Indywidualnych Programów Edukacyjnych dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Szczególnie nauczyciele podkreślali potrzebę podniesienia kompetencji w zakresie kooperacji ze specjalistami. Badani nauczyciele podkreślali, że nie są przyzwyczajeni do tego rodzaju współdecydowania o procesie edukacji dziecka, o udziale w konstruowaniu wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia i aktywnym uczestnictwie w konstruowaniu pomocy, mimo zapisu w prawie oświatowym [Al.-Khamisy, 2015, s. 20-21].

Niepokojący jest fakt, że aż 12% nauczycieli raczej nisko ocenia własne kompetencje diagnostyczne, a 24% respondentów nie potrafiło określić poziomu własnych kompetencji terapeutycznych i diagnostycznych. Należy zatem zintensyfikować kursy, szkolenia i warsztaty podnoszące te rodzaje kompetencji.

Także w badaniu Danuty Al-Khamisy najniżej spośród wszystkich rodzajów prezentowanych badanym nauczycielom kompetencji, ocenione zostały kompetencje terapeutyczne. Nauczyciele bardzo nisko oceniali

umiejętność konstruowania przez nich narzędzi do prowadzenia diagnozy pedagogicznej, przeprowadzania jej, a także właściwej interpretacji i wskazań do dalszej pracy terapeutycznej. Niewielka grupa nauczycieli wyraziła pogląd, iż prowadzenie diagnozy to obowiązek specjalistów.

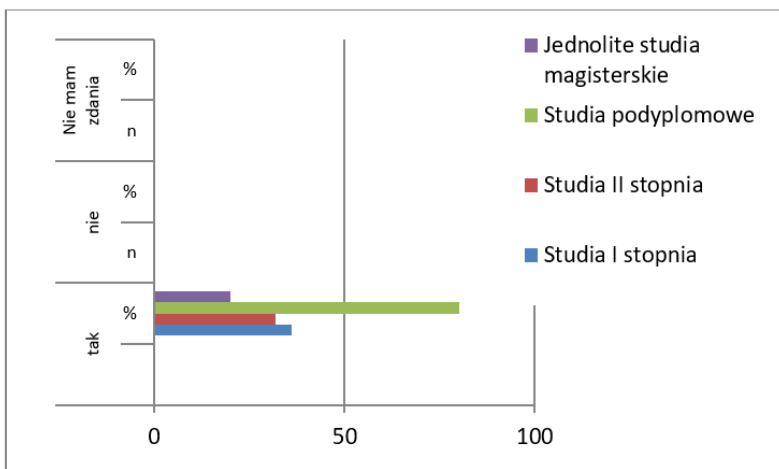

Wykres 2. Poziom kompetencji nauczycieli wspomagających w ich samoocenie do pracy z osobą z niepełnosprawnością

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Badani nauczyciele wspomagający określili jednoznacznie, że wiedzę, umiejętności i kompetencje niezbędne do pracy z osobą z niepełnosprawnością nabywają głównie poprzez podnoszenie swoich kwalifikacji na studiach podyplomowych (80%). Studia pierwszego i drugiego stopnia nie dają na tyle możliwości w podnoszeniu kompetencji i kwalifikacji zawodowych. Wśród grupy badanych nauczycieli byli również tacy, którzy uważali, że nabyli pożądane kompetencje w toku studiów jednolitych

(20%). Wyniki obrazuje wykres nr 3. Zważywszy na charakterystykę grupy badawczej (nauczyciele wspomagający w mieście Siedlce i w powiecie siedleckim), należałoby zastanowić się nad poszerzeniem oferty studiów podyplomowych oraz studiów pierwszego i drugiego stopnia w zakresie pedagogiki specjalnej w Uniwersytecie Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach.

Wykres 3. Kształcenie akademickie a nabywanie kompetencji przez nauczycieli wspomagających

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Wszyscy biorący udział w badaniu uczestniczyli w kursach i szkoleniach podnoszących ich kwalifikacje zawodowe. Najczęściej nauczyciele wspomagający odpowiadali, że uczestniczą w szkoleniach częściej niż raz na kwartał (32%).

Badana grupa, w odpowiedzi na pytanie dotyczące finansowania przez pracodawców dodatkowych szkoleń, warsztatów i kursów podnoszących kwalifikacje nauczyciela wspomagającego najczęściej odpowiadała, że taki rodzaj wsparcia ze strony pracodawcy uzyskują bardzo rzadko (36%) lub nigdy (24%). Jedynie 8% respondentów wskazało, że takie wsparcie otrzymuj zawsze/niemal zawsze.

Proces wyznaczania kompetencji nauczyciela wspomagającego, pedagoga specjalnego nie jest zakończony, niemniej jest fundamentalny dla ustalania standardów zawodowych i kształcenia przyszłych nauczycieli wspomagających. Nie wszystkie kompetencje są łatwe do osiągnięcia np.

kompetencje autorefleksji, kompetencje kultury osobistej i osobowej, która jest warunkiem *sine qua non* w budowaniu szkoły inkluzyjnej [Jówko, 2016], kompetencje aksjologiczne czy etyczne. Do zestawu kompetencji zawodowych nauczycieli wspomagających, bardzo trudnych do osiągnięcia, należy również włączyć kompetencje zdrowotne. Niezwykle istotne wydaje się utrzymanie zdrowia nauczycieli wspomagających na dobrym poziomie, a także rozwijanie zasobów i umiejętności skutecznego radzenia sobie ze stresem. Ważną rolę w tymże „radzeniu sobie” odgrywa między innymi świadomość zdrowia. Należy również zwrócić uwagę na kluczową kompetencję nauczycieli – wysoki poziom poczucia koherencji, który daje nauczycielom możliwość zwiększenia samokontroli w sytuacjach negatywnie waloryzowanych, poprzez podnoszenie m.in. własnej samooceny.

Zbiór kompetencji zaprezentowanych w niniejszym artykule może i powinien stanowić przedmiot holistycznego kształcenia i doskonalenia nauczycieli.

Bibliografia

- Al-Khamisy D., 2015, *System kształcenia nauczycieli jako generator inkluzyjnej edukacyjnej*, [w:] Edukacja inkluzyjna. Konteksty indywidualistyczne, wspólnotowe i transpersonalne, red. Bałandynowicz A., Pytka L., Zacharuk T., Siedlce.
- Bartkowicz Z., 2010, *Kształtowanie świadomości aksjologicznej pedagogów resocjalizacyjnych*, [w:] Powinności i kompetencje w wychowaniu osób niedostosowanych społecznie, red. Z. Bartkowicz, A. Węgliński, A. Lewicka, Lublin.
- Czerepaniak-Walczak M., 1999, *Kompetencja: słowo kluczowe czy „wyttrych” w edukacji*, Neodidagmata, nr XXIV.
- Jówko E., 2016, *Kultura nauczyciela a kultura ucznia. Implikacje wychowawcze*, Difin, Warszawa.
- Płóciennik E., 2011, *Kompetencja diagnostyczna nauczyciela w świetle podstawy programowej wychowania przedszkolnego*, [w:] red. Leżańska W., Nauczyciel wczesnej edukacji. Na drodze do profesjonalnego mistrzostwa, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 1 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli (Dz.U. z 2017 r. poz. 1575) – § 3-5.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla

dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. z 2017 r. poz. 1578) – § 7.

Strykowski W., 2005, *Kompetencje współczesnego nauczyciela*, Neodidagmata 27/28, Poznań.

Ustawa z 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 1189 ze zm.) – art. 9 ust. 1 pkt.1.

Zacharuk T., Niewęłowska A. red., 2012, *Kompetencje współczesnego nauczyciela*, Siedlce.